

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นิราศค่ากลอน คือนิราศที่แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดกลอนเพลงยาว นิราศค่ากลอนในสมัยแรกก็รวมอยู่กับกลอนเพลงยาว เช่นกลอนเพลงยาวรบพม่าทำดินแดนของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งตรงกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงมีความเห็นว่า

นิราศค่ากลอนมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เรื่องแรกคือนิราศเมืองเพชรบุรี ของ หม่อมพิมเสน แต่ที่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดคือนิราศทำดินแดนของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเดิมเรียกว่าเพลงยาวรบพม่าที่ทาดินแดน เพิ่งมาแยกเป็นนิราศในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์¹

นิราศค่ากลอนสมัยแรกได้มีผู้วิจัยไว้บ้างแล้วเช่น พจนีย์ เห็นพิทักษ์ ได้วิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น"² แต่นิราศค่ากลอนสมัยต่อมาได้แก่ นิราศค่ากลอน สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบัน ยังไม่มีผู้วิเคราะห์ไว้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์นิราศค่ากลอนในช่วงสมัยดังกล่าว เพื่อจะได้เห็นวิวัฒนาการของนิราศค่ากลอนทั้ง 2 สมัย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่านิราศค่ากลอนในสมัยนี้มีอยู่เป็นจำนวนมากเพียงพอแก่การวิเคราะห์

¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, "พระนิพนธ์คำนำ" ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยมิตรการพิมพ์, 2506), หน้า 88.

²พจนีย์ เห็นพิทักษ์, "การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2545).

และมีคุณค่าพอสมควร

วรรณกรรมที่เรียกว่า "นิราศ" นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงศ์ราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า "นิราศเป็นบทกลอนที่แต่งเวลาเดินทางไกล สมัยก่อนมักเดินทางโดยทางเรือ และไปหลายวัน เมื่อมีเวลาว่างมากผู้ไปคิดหาทางแต่งกลอนเพื่อแก้เบื่อ"¹ และทรงสันนิษฐานว่านิราศเรื่องแรกของไทยคือ โคลงทริภุชชัย²

นิราศคำกลอนนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับกลอนเพลงยาวและบทลงท้ายก็คล้ายกัน คือมีเนื้อความที่พรรณนาความในใจของคนรักที่มีต่อกัน เหมือนกับเพลงยาว และบทลงท้ายที่ไม่ถึงเค้าของจดหมายรัก คือมักกล่าวถึงเป็นการฝากรักคล้ายเพลงยาวในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพลงยาวในสมัยกรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่มักจะแต่งเป็นเนื้อหาทำนองสังวาส มีเพียงเรื่องเดียวเท่านั้นที่ไม่ได้แต่งทำนองนี้ คือเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ส่วนเพลงยาวในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 มีเนื้อหาเปลี่ยนไป คือจะมีเนื้อหามันนึกเหตุการณ์สังสอนสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และโดยมากมักจะแต่งเพื่ออวดฝีปากในเชิงกลอน³

เรื่องนิราศมีผู้วิเคราะห์และแต่งตำราไว้ดังนี้ พจนีย์ เห็นพิทักษ์ ได้ศึกษาเรื่อง "การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น"⁴ ตั้งแต่

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงศ์ราชานุภาพ "พระนิพนธ์คำนำ", ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 86.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

³ สุภา ทิวถนอม, "วิเคราะห์กลอนเพลงยาวสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2199-2310) และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411)" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2515),

⁴ พจนีย์ เห็นพิทักษ์, "การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2515).

รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2325-2411) โดยศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม
 นิราศในค่านววิวัฒนาการ รูปแบบ เอกลักษณ์ ลีลาการแต่ง และสิ่งที่มีอิทธิพลต่อแนว
 การเขียนนิราศในสมัยนี้ โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างข้อมูลจากนิราศจำนวนเพียง 20 *
 เรื่อง ของกวี 9 คน เป็นนิราศคำโคลง 6 เรื่อง ผลการวิเคราะห์สรุปได้ว่า
 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิยมแต่งนิราศคำกลอนมากกว่านิราศคำโคลง โดยเฉพาะ
 โคลงคันมีผู้แต่งไว้น้อยมาก แนวการแต่งนิราศในสมัยนี้เปลี่ยนไปจากแนวการแต่ง
 นิราศสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย คือมีการคร่ำครวญน้อยลงโดยให้ราย
 ละเอียดยเป็นเชิงบันทึกเหตุการณ์และสภาพสังคม มีการแทรกประวัติของกวีและ
 แทรกคติความรู้ในเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น แก่นของนิราศบางเรื่องเปลี่ยนไปคือไม่ใช่
 ความรักเป็นแก่นของเรื่อง แต่กวีจะพรรณนาเกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศและสิ่งที่พบ
 เห็นไว้เป็นอันมาก การคร่ำครวญถึงหญิงที่รักมีบ้างเล็กน้อย เพื่อให้เข้ากับลักษณะ
 ของนิราศเท่านั้น ตัวอย่างเช่น นิราศลอนคอน ของหม่อมราโชทัย เป็นต้น

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ ศึกษาค้นคว้า "นิราศคำโคลง : การวิเคราะห์และ
 เปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น"¹ โดยศึกษาความหมายและลักษณะทั่วไปของนิราศ
 องค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของนิราศคำโคลง วิวัฒนาการของโคลงนิราศในค่าน
 รูปแบบคำประพันธ์และเนื้อหา เปรียบเทียบบทประพันธ์ร้อยกรองของตะวันตกและ
 ตะวันออก ที่คล้ายคลึงกับนิราศของไทย เช่น กะสิคะฮ และชะฮัลของอาหรับ ยะคุ
 ของพม่า ลำนำน่าสันสกฤตของกาลิลาส และร้อยกรองภาษาอังกฤษบางบท นอกจากนี้
 นี้ยังเปรียบเทียบนิราศคำโคลงกับเมฆุต และฤคสูทาร์ของกาลิลาสอีกด้วย ผลการ
 วิเคราะห์สรุปได้ว่า ลักษณะทั่วไปของนิราศเป็นบทประพันธ์คร่ำครวญเกี่ยวกับการ
 ผลิตพราศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิราศคำโคลง มีลักษณะเด่นชัดกว่านิราศที่แต่งด้วย
 คำประพันธ์ชนิดอื่น คือสามารถกล่าวถึงส่วนต่าง ๆ ของนิราศคำโคลงได้ชัดเจน
 เป็นแบบแผน ทั้งบทเปรียบเทียบและการพรรณานิราศคำกลอนที่แต่งในสมัยหลัง

¹รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, "นิราศคำโคลง : การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516).

ไม่ได้เลียนแบบวิธีการเหล่านี้ แต่มีแนวการแต่งและการพรรณนาโดยยึดตามแบบฉบับของสุนทรภู่ และอาจกล่าวได้ว่านิราศค่ากลอนเป็นนิราศที่มีวิวัฒนาการมาจากนิราศค่าโคลง แต่มีใช้ทางด้านคำประพันธ์ แต่เป็นการนำเอาแบบอย่างของการพรรณนาและเนื้อหาของเรื่องมาแต่งให้เหมาะสมกับยุคสมัย

นอกจากนี้ เปลื้อง ณ นคร ได้กล่าวถึงศิลปะแห่งนิราศไว้ในหนังสือ "นิราศ 25 เรื่องและวรรณคดีวิจักขณ์"¹ ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมนิราศค่ากลอนที่ชนะการประกวดและได้รับรางวัลจากสโมสรสุนทรภู่เมื่อ พ.ศ. 2508 สรุปได้ว่า หัวใจของนิราศอยู่ที่อารมณ์กวี และทัศนิกกวี อารมณ์กวีคือความสะเทือนใจของกวีที่เกิดขึ้นเมื่อพบเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วความรู้สึกนั้นเร่งเร้ารุนแรง พอที่จะกระตุ้นให้กวีถ่ายทอดออกมาเป็นถ้อยคำหรือบทกวีนิพนธ์ ส่วนทัศนิกกวี คือการที่กวีแสดงความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เห็นได้รู้ตามแนวคตินิกรของกวี

วัชร รมยะนันท์ ได้กล่าวถึงนิราศไว้ใน "ลิลิต และนิราศ"² สรุปได้ว่า นิราศสมัยรัตนโกสินทร์สมัยแรกนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 3 นิยมแต่งนิราศค่ากลอนนับจากพระราชนิพนธ์เรื่องนิราศรบพม่าทำดินแดนของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นต้นมา ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นิราศเปลี่ยนลักษณะสำคัญ ๆ อย่างชัดเจน คือนิราศลอนคอนของหม่อมราโชทัย ใช้การเดินทางเป็นแกนของเรื่องแทนการคร่ำครวญ ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นแกนเรื่องของนิราศในช่วงสมัยก่อนหน้านั้น

สายทิพย์ นุกุลกิจ ได้เขียนตำรา "นิราศวรรณคดี"³ โดยกล่าวถึงความหมายของนิราศ และนิราศวรรณคดีในด้านกำเนิด และวิวัฒนาการของนิราศ

¹ เปลื้อง ณ นคร, "วรรณคดีวิจักขณ์" นิราศ 25 เรื่องและวรรณคดีวิจักขณ์ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509)

² วัชร รมยะนันท์, ลิลิตและนิราศ (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์เขต, 2517)

³ สายทิพย์ นุกุลกิจ, นิราศวรรณคดี (กรุงเทพมหานคร : ชัยศิริการพิมพ์, 2523)

ลักษณะวรรณคดีนิราศ แนวการศึกษาวรรณคดีนิราศ และวิเคราะห์นิราศขุนช้าง-ขุนแผน ค้วย สรุปได้ว่า นิราศในสมัยปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่และขอบเขตขยายวงกว้างต่างไปจากเดิมมาก ถึงกระนั้นก็ความผู้แต่งก็ยังสนใจที่จะแต่งนิราศตามลักษณะเดิม คือนิยมเขียนนิราศแบบคร่ำครวญ

เอมอร จิตตะโสภณ ได้เขียนตำรา "วรรณคดีนิราศ"¹ โดยกล่าวถึงความหมาย ลักษณะ กำเนิด และวิวัฒนาการของนิราศ หลักการวิจารณ์ ตลอดจนถึงสังเขปเรื่องตามลำดับสมัย และกล่าวถึงนิราศทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยบอกชื่อผู้แต่ง เวลาแต่ง รูปแบบคำประพันธ์ การดำเนินเรื่อง และข้อสังเกตบางประการ สรุปได้ว่าถ้ามีผู้สนใจแต่งนิราศตามรูปแบบคำประพันธ์เดิมจะมีรูปแบบคำประพันธ์เป็นประเภทกลอน แต่ถ้าไม่มีใครสนใจแต่งแบบนี้ นิราศจะแต่งด้วยร้อยแก้วประเภทนิยาย

การที่นิราศคำกลอนนิยมแต่งกันแพร่หลายมากในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าอาจเป็นเพราะผู้แต่งสามารถใส่อารมณ์ความคิด ความรู้สึกต่าง ๆ ได้อย่างอิสระโดยไม่ต้องถูกบังคับด้วยกฎเกณฑ์ ฉันทลักษณ์ เช่น บังคับรูปวรรณยุกต์เอก โท อย่างคำประพันธ์ประเภทโคลงหรือบังคับครุ ลหุ อย่างคำประพันธ์ประเภทฉันท์ ดังนั้นจึงน่าที่จะศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงคุณค่าของนิราศคำกลอนในช่วงสมัยนี้ในด้านรูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหา ตลอดจนกลวิธีการ เสนอเรื่องและศิลปะการแต่ง

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจวรรณกรรมประเภทนิราศคำกลอนสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษารูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหา กลวิธีการ เสนอเรื่อง และศิลปะการแต่งของนิราศคำกลอนในช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้น
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของนิราศคำกลอนในช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้น

¹เอมอร จิตตะโสภณ, วรรณคดีนิราศ (เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, 2521) .

ขอบเขตของการวิจัย

เนื่องจากนิราศค่ากลอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบันมีเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงจำกัดขอบเขตของการวิจัยอยู่เฉพาะแต่เรื่องที่พิมพ์เผยแพร่แล้ว ทั้งประเภทที่ตีพิมพ์เป็นเล่ม หนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ และวารสาร เท่าที่ผู้วิจัยจะสามารถหาได้จากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร และจากหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งหาได้จำนวน 112 เรื่อง¹ แบ่งออกเป็นสมัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) มีจำนวน 10 เรื่อง
2. สมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453-2468) มีจำนวน 9 เรื่อง
3. สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468-2477) มีจำนวน 3 เรื่อง
4. สมัยรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2477-2489) มีจำนวน 3 เรื่อง
5. สมัยรัชกาลปัจจุบัน (พ.ศ. 2489 จนถึง 2526) มีจำนวน 87

เรื่อง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สำนักรวณนิราศค่ากลอนสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบันที่ตีพิมพ์เป็นเล่ม และเผยแพร่แล้ว
2. ศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์นิราศค่ากลอน
3. ศึกษารูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหา กลวิธีการเสนอเรื่อง และศิลปะการแต่งนิราศค่ากลอน
4. รวบรวมข้อมูล แล้วเรียบเรียงเสนอวิทยานิพนธ์เป็นบท ๆ ตามโครงร่างที่ได้กำหนดไว้

¹ดูรายชื่อนิราศค่ากลอนสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบัน แบ่งตามประเภทและสมัยที่แต่ง ระบุชื่อผู้แต่ง และ พ.ศ. ที่แต่ง หรือปีที่พิมพ์ไว้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผู้วิจัยคาดว่า ผลการวิจัยเรื่องนี้จะ เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจนิราศค่า กลอนสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบันคือจะ ได้เห็นคุณค่าของ รูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหา กลวิธีการเสนอเรื่อง และศิลปะการแต่งของนิราศ ค่ากลอนในช่วงดังกล่าวนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย